

sorsú Ritschl Gizáról, aki mint cirkuszi artista került Hollandiába, s ismert költőnő vált belőle, akit számon tart a holland irodalomtörténet, ha nem is a legnagyobbak között. Mellékesen magyar verseket is írt. Ez a furcsa életpálya Sivirsky könyvének megjelenéséig gyakorlatilag ismeretlen volt nálunk.

Sivirsky Antal könyve, melynek anyagát itt csak vázlatosan jelezhattük, hasznos szolgálatot teljesít. A magyar irodalom és történelem s egyáltalán a magyar kultúra képe egy más ország szellemi életének tükrében feltétlenül tanulságos, s hozzásegít saját értékeink tárgyilagos megítéléséhez.

Weber Antal

Maria Brykalska: Aleksander Świętochowski redaktor „Prawdy”. Warszawa 1974. Polska Akademia Nauk. Instytut Badan Literackich. 322 l. + 39 mell.

Brykalskának az irodalom- és a sajtótörténet körében fogant kötete Świętochowskit és hetilapját, a *Prawdat* (1881–1909) vizsgálja. Minthogy Świętochowski (1849–1938) működése folyamán irodalmunkat, művészeinket többször megbeszélte, igen érdekes számunkra is Brykalska munkája.

Irodalomtörténészeink ismerik a pozitivistáknak és ellentáboruknak a múlt század 70-es 80-as éveit során a varsói sajtóban lezajlott heves ideológiai harcát. E harcban Świętochowski, akkor a *Przeгляд Tygodniowy* (Heti Szemle) főmunkatársaként vezető szerepet játszott, élén állt az ún. „új sajtóharc” c. mozgalomnak, megfogalmazva a lapban „Megalapozás” címen filozófiai, politikai, társadalmi és kulturális programját. Elméletében az angol pozitivistákra: J. St. Millre, H. Spenzerre, természettudományos szemléletükre támaszkodott, terminológiája Au. Comte-ra utalt. A program természetesen szorosan kapcsolódott az akkori Lengyelország helyzetéhez, amely az 1863-ban a cárizmus ellen szervezett felkelés leveretése után alakult ki; vezéreszméi: realizmus, a rezignáció helyébe lépjen a harc a nemzeti erők összefogásával, a megerősített ipari és kulturális fejlődésre alapozottan. E célkitűzést nem zárják le az ország határai, nem lehet izolált: összeköttetést kell teremteni a nemzetközi civilizációval, humanista törekvéseivel, egyszóval az egyetemes haladással. Szociális elvei a legmesszebbmenő demokratikus liberalizmust hirdették. Esztétikája H. Taine társadalomtörténeti és művészetfilozófiai eszméiben gyökerezett.

Mindezek ismeretében felvetődik a kérdés, hogy mi közelítette Świętochowskit hozzánk,

milyen tárgykörben, személyek körül mozogtak magyar vonatkozású írásai.

Témáik a politika és a művészetek voltak. Az utóbbin belül kapott helyet Munkácsy Mihály, zenénk középpontjába Lisztet, Chopinrel való kapcsolatát emelte, irodalmunkból kiemelkedően Jókaival foglalkozott.

A Brykalska által vizsgált időszakban a legismertebb magyar író Lengyelországban Jókai volt. Regényeinek zöme 1873 és 1911 között jelent meg, olvasottsága az 1883-tól 1888-ig terjedő években a legnagyobb (vö. Jan Slaski: Jókai lengyelül. Világirodalmi Figyelő. 1958. 38–57. l.). Az iránta támadt, fokozott érdeklődésnek két oka van: a történelmi sorsközösség, számukra a cárizmus, számunkra a Habsburg elnyomó hatalomtól elszenvedett és párhuzamosítható történelmi jelen: az a reális mag, amelyből fontos motívumokként bontakoztatta ki regényeiben, elbeszéléseiben Jókai 48-as forradalmunk bukását, az azt követő kíméletlen abszolutizmust, a 67-es kiegyezéstől oly sokat remélő nemzet csalódását. Ugyanakkor a regényekből áradó, lenyűgöző romantikus világkép megteremtése, az a művészi szuggesztivitás, amellyel Jókai kiemelt olvasóját egyhangú, szomorú mindennapjaiból. Kiadók és szerkesztők az akkori olvasói pszichikum e sajátosságát és a romantikus regényekben szegény lengyel irodalmat vették számításba Jókainak — és mellette Victor Hugónak — fordíttatásával, fokozott kiadásával.

Könyv- és lapkiadó, szerkesztő, ha jövedelmező vállalkozásra gondolt, illetőleg lapja előállításának költségeit kívánta biztosítani, kiadta műveiket. A lapok hasábjaiakon adtak helyet nekik, de gyakori volt a lapokhoz csatolt „csalogató” regénymelléklet is.

Különösen sok Jókai-regényt, -elbeszélést közölt a *Bluszc* és a *Gazeta Warszawska* c. lap. E lapokról egyébként Świętochowski mint más elvűekről így ír „A varsói sajtó” c. cikkében: „Hát nem tiszta öröm látni a vidéki libácskát, akinek gondolatai nem kalandoznak el a konyhai foglalatosságok körén kívül, akinek szíve csak a csirkék és kacsák látványára repes, s aki a *Bluszc*ot olvasva aszerint öltözködik s aki természetesen azt hiszi, hogy az egész világon olvasság s az olyanok számára nyomatják, amilyen a *Gazeta Warszawska* pedig olyanok számára, mint az apja.” (Vö. *Prasa warszawska*. *Przeгляд Tygodniowy*. 1871. 16. sz.)

Bírálat természetesen nem Jókait illette, hanem a lapnak az új, radikális nézeteihez viszonyított elvtelenségét, maradiságát, az olvasóközönségnek rossz irányba terelését. Hiszen a *Przeгляд Tygodniowy* 1879-ben maga is saját hasábjain közölte a Politikai divatokat és többször — más lengyel lapokkal egyetemben — Jókairól szóló recenziókat tett közzé. 1875-ben Jókai Maurycy (39—

Świętochowski Jókai-recenziói általában helytállóak: helyesen itéli meg hőseinek jellembrázolását, regényszövegét, a cselekményességet. Helyére teszi fantasztikus regényeit is. Mindebben pozitíven szemléli az író, mindenek felett politikai állásfoglalását. Nem szabad arról megfeledkezniük, hogy a lengyel Jókai-fordítók legtöbbször másod-, sőt harmadkézből fordítottak, legtöbbször már félreértett, megcsonkított regények, elbeszélések — leginkább németek — képezték „alapszövegeket”, s hogy Świętochowski ennek ellenére is felismerte a magyar író zsenialitását, azt bizonyítja, hogy minden rendelkezésére álló művét, valamint a róla szóló irodalmat is alaposan áttanulmányozta.

Brykalska könyve arra biztat bennünket, hogy megvolna az értelme és tudományos haszna Świętochowski valamennyi írása tanulmányozásának éppen a két nép között az évszázadok folyamán kialakult kölcsönösség, nemkülönbön az irodalmi irányzatok egymáshoz közeledése folytán. Fenntartható ez művészet- és zenetörténészeink részére is.

D. Szemző Piroska

Eötvös József művei. Arcképek és programok. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Fenyő István. Bp. 1975. Magyar Helikon, 844 l.

Örvendetesen gyors ütemben kerülnek az olvasó asztalára Eötvös Józsefnek mintaszerűen gondozott, új szempontú bevezetőkkal és megfelelő tájékoztató jegyzetekkel ellátott művei. Eötvös József művei nélkül ugyanis aligha érthető a magyar XIX. század „uralkodó eszméi”; felvilágosodás, romantika, liberalizmus egymásba érő, egymást erősítő, gyengítő, módosító alakulása, fejlődése, illetve a kelet-közép-európai összképen belül is egyéni színezetű variánsa csak az említett munkák hiteles szövegű kiadása után tanulmányozható a továbblépés igényével. Az a leegyszerűsítő képlet, amely egyfelől a Bécshez hű maradiákat, másfelől az ellenzéki haladókat kereste a XIX. század első felében, szerencsére már a múlté. S éppen Eötvös e köteté szolgált példát arra, hogy a Dessewffyék pontosabb méltatása bonyolultabb erőviszonyokat, érdekek és eszmék szövevényét feltételezi. S nem utolsósorban Fenyő István eddigi — jórészt eszme-, illetve kritikátörténeti kutatásai árnyalják a reformkorról az akadémiai irodalomtörténetben kialakított képet. S ha Eötvösről, a regényíróról, a költőről megnyugtató ismeretekkel rendelkezünk is, Eötvös, a gondolkodó, a reformkori, illetve a szabadságharc utáni politikus, elmélkedő (szándékosan nem írtunk filozófust, bölcselőt!) államférfi tevékenységének 42. sz.), 1876-ban Przegład pismienictwa

wegierskiego za lata 1874, 1875 címen; a Prawda pedig Wl. Bukwiński tollából Jókai halálakor írt megemlékezést róla (Maurycy Jókai. 1904. 21. sz.).

minden részletre kiterjedő elemzésével, szándékainak és lehetőségeinek, terveinek és azok megvalósulása előtti akadályoknak rajzával jórészt még adós az irodalomtörténet és a történettudomány. Milyen jellemző a tény, hogy Eötvös és a nemzetiségi kérdés problémakörét monografikusan csak egy német könyv próbálta meg tisztázni (Vö.: Weber, J.: Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage. München, 1966.). Annál többre kell értékelnünk Fenyő elszánt szorgalmát, amellyel országgyűlési naplókából, múlt századi hírlapokból ismeretlen, elfelejtett, kötetben eddig meg nem jelent Eötvös-írásokat emel be az irodalomtörténész köztudatba, köztük olyanokat, amelyek makacs hiedelmeket cáfolnak, illetve a liberális államférfi képét teszik teljesebbé. Ez a kötet emlékbeszédeket, ünnepi beszédeket, illetve politikai beszédeket tartalmaz. S bár egyik „műfaj”-ból a másikba az átmenet igen könnyű, s pl. az „emlék”-beszédeket csupán terjedelmű és az alkalom választja el az ünnepi beszédtől, míg „A tudomány és a nemzetiség viszonyáról” és más szónoklatok csupán azért nem kaphattak a politikai beszédek között (is) helyet, mivel nem országgyűlésen hangzottak el, a felosztást ideiglenesen elfogadhatónak véljük. Annál is inkább, mert nincs igazán modern műfajelméleti kézikönyvünk, s ha valaki egy-egy műfaj magyar történetére, jellegzetességeire kíváncsi, jórészt német vagy francia kézikönyvekből, századeleji disszertációkból és a maga — olykor bizonytalan — ráhibázásaiból-találgatásaiból kell kiindulnia. Így pl. Fenyő az emlékbeszédről azt írja, hogy „jellegzetesen romantikus, ugyanakkor a klasszicizmus szellemi örökségét is őrző, tehát hamisítatlanul reformkori műfaj”. E meghatározás azért kelt bennünk bizonytalanságot, mert „hamisítatlanul” reformkori pl. Vörösmarty drámái és epikus munkássága, amelyre talán a romantika fogalma illik a leginkább, de azok a lírai realizmust megvalósító Petőfiéi is. Nem inkább a *felvilágosodás* és a romantika összefonódásáról van itt szó? — kérdezzük (nem ráhibázza, hanem találgatva!). Vagy: az emlékbeszéd „historikumot ábrázol, egyszerűs mind azonban a jelen és még inkább a jövő alakításának szándékával stb.”, de ezt teszik pl. Eötvös *regényei* is, ott is gyakorta „a költőiség, a versszerűség sugalmaival”. Azonkívül nemcsak Eötvös mondott emlékbeszédeket, nevezetes emlékbeszéd-szerző volt Toldy Ferenc is. Míg Eötvös főtárlkozó, elmélkedésekkel telítődelt, lírai töltésű emlékbeszédeiből Eötvös-portré is kibontakozik, addig Toldy adatszerűbb, tár-